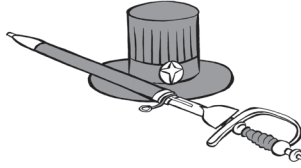

Piret Vermilä

Leikin ja vuorovaikutuksen muotoja lapsilla, joilla on autismikirjo – tapaustutkimus

Piret Vermilän erityispedagogiikan väitöskirja ”Leikin ja vuorovaikutuksen muotoja lapsilla, joilla on autismikirjo -tapaustutkimus” tarkastettiin Helsingin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnassa 3.3.2023. Vastaväittäjänä toimi dosentti Soile Loukusa Oulun yliopistosta ja kustoksena professori Elina Kontu Helsingin ja Tampereen yliopistosta.

Maailmalla autismikirjon tutkimus herättää paljon keskustelua siitä, kenellä on oikeus tehdä tutkimusta henkilöistä, jotka ovat autismikirjolla ja kuinka näitä henkilöitä tulisi kutsua. Osa niistä, joilla on autismikirjon diagnoosi, on ryhtynyt itse puhumaan puolestaan ja arvostelemaan tieteellisiä tutkimuksia erilaisissa tilaisuuksissa ja sosiaalisen median kanavissa, ja jotkut ovat jopa hyökänneet tutkijoita vastaan. He

ovat pitäneet tutkimuksia epäpätevinä tai epäeettisinä, jos sen tekijöillä ei ole autismikirjon diagnoosia. Heidän mielestään henkilöiden, joilla on autismikirjo, ääntä ei olla kuultu riittävästi ja tutkimusrahoitus on keskittynyt liikaa autismikirjon geneettisiin ja ympäristöllisiin riskitekijöihin sekä biologisiin näkökulmiin. Rahoitusta tulisi heidän mukaansa ohjata henkilöiden, joilla on autismikirjo, elämänlaadun parantamiseen ja palveluiden kehittämiseen. (Huggett, 2023.) Myös Suomen Autismikirjon yhdistys on monien muiden maiden yhdistysten tavoin ottanut kantaa autismikirjon tutkimukseen ja perännyt lisää autistisia tutkijoita mukaan heitä itseään koskeviin tutkimuksiin. Tutkimusten tulisi selvittää enemmän autismin maailmanlaajuisia diagnosointia ja seulontaa sekä

systemitason tekijöiden – kuten syrjinnän, huonon kohtelun, asianmukaisten palvelujen puuttumisen ja köyhyyden – vaikutusta ihmisten elämään.

Damian Milton (2012) puhuu kaksoisempatian ongelmasta, jossa henkilöillä, jotka ovat autismikirjolla, ei ole ymmärrystä neurotyypillisten henkilöiden eli valtaväestön käsityksistä ja kulttuurista, mutta myöskään valtaväestöllä ei ole käsitystä henkilöiden, jotka ovat autismikirjolla, mielestä ja kulttuurista. Kumpikaan ryhmä ei todella ymmärrä toistensa maailmaa, ja se aiheuttaa ristiriitoja. Kaikilla ihmisillä tulee olla oikeus osallistua yhteiskunnan toimintaan ja vaikuttaa siihen. Olisikin tärkeää, että valtaväestö ja henkilöt, jotka ovat autismikirjolla, pystyisivät kuuntelemaan ja lähentymään toisiaan ja pyrkisivät löytämään keinoja, joilla jokainen kokee tulevansa kuulluksi tässä yhteiskunnassa ja saa sen tuen, jota elämässään tarvitsee.

Keskustelua käydään myös siitä, kuinka henkilöitä, jotka ovat autismikirjolla, kuuluisi kutsua. Osa käyttää itsestään nimitystä ”olen autistinen”, osa kertoo kuuluvansa autismikirjoon, jotkut käyttävät edelleen Asperger-diagnoosia, ja osa puhuu myös autismikirjon tilasta. Osa henkilöistä haluaa tuoda esille ensisijaisesti autismin, osa taas korostaa ensisijaisesti persoonaa ja vasta toissijaisesti autismia. Suomessa ei ole vielä julkaistua tutkimustietoa siitä, kuinka henkilöt, jotka ovat autismikirjolla, haluavat tulla kutsutuiksi. Tätä on kuitenkin tulossa tutkimusta, jonka tuloksia odotan mielenkiinnolla.

MITÄ AUTISMIKIRJOLLA TARKOITETAAN?

Autismikirjon diagnosointi elää maailmalla muutosvaihetta sekä diagnostisten muutosten että arvo- ja asenne-muutosten vuoksi. Tätäkin tutkimusta tehtäessä moni asia on ehtinyt muuttua. Maailmalla on otettu käyttöön uusia diagnoosikriteeristöjä, ICD-11 ja DSM 5, jotka ohjaavat diagnosointia yläkäsitteen *autismikirjon häiriö* suuntaan, eikä esimerkiksi Aspergerin oireyhtymää enää erikseen diagnosoida. Uudistuksessa otetaan aiempaa tarkemmin huomioon autismikirjon häiriön aste, yksilön toimintakyvyn muutokset sekä yksilön senhetkinen tuen tarve. Suomessa on meneillään uuden diagnoosikriteeristön ICD-11 käännösvaihe, ja tämä diagnoosikriteeristö otetaan käyttöön neljän vuoden sisällä.

Suomessa elää noin 50 000 henkilöä, jotka ovat autismikirjolla. He näkevät maailman eri tavalla kuin suurin osa valtaväestöstä. Osalla heistä on erityisiä kykyjä tai mielenkiinnon kohteita esimerkiksi visuaalisen hahmottamisen, matematiikan, taiteen tai musiikin osa-alueilla. Heillä saattaa olla erityisen hyvä muisti, omaperäinen ajattelutapa, erikoinen yksityiskohtien huomioiminen, ainutlaatuinen kyky nähdä ja ajatella asioita visuaalisesti sekä erityinen tietämys omista kiinnostuksen kohteistaan.

Autismikirjo on hyvin laaja käsite, joka kätkee alleen monenlaisia yksilöitä ja sen mukaisesti monenlaisia tarpeita ja toiveita. Henkilöt, jotka ovat autismikirjolla, tarvitsevat tukea joillakin elämänsä osa-alueilla. Osalla heistä voi olla lisäksi kehitysvamma-diagnoosi. Toiset heistä tarvitsevat ympärivuorokautista hoivaa

– toiset kykenevät osallistumaan itsenäisesti yhteiskunnan toimintaan. –Henkilöille, jotka ovat autismikirjolla, ovat tyypillisiä erilaiset haasteet kognitiivisen-, sosiaalisen vastavuoroisen vuorovaikutuksen- ja kommunikaation kehityksen osa-alueilla. Lisäksi sopeutuminen rutiineista poikkeavaan toimintaan voi olla vaikeaa. Vastavuoroisen vuorovaikutuksen pulmat esiintyvät huomion jakamisen, tunteiden jakamisen ja ymmärtämisen osa-alueilla. Lisäksi heillä voi olla rajoittunutta, toistavaa käyttäytymistä, erityisiä mielenkiinnon kohteita ja aistilyherkkyyksiä tunto-, kuulo- ja kosketusaistissa. Osalla saattaa esiintyä myös tarkkaavaisuushäiriöitä tai ahdistus- ja tunte-elämän häiriöitä (Fuentes, 2019).

Tällä hetkellä Suomessa yhteiskunnallista keskustelua ovat herättäneet kaikkien lasten yhteinen koulu ja lähikouluperiaate, jonka mukaan jokaisella oppilaalla on oikeus saada opetusta siinä koulussa, jonka lähellä hän asuu. Monenkaan lapsen, joka on autismikirjolla, kohdalla periaate ei toteudu, sillä heidän arkipäivän haasteidensa katsotaan olevan niin suuria, että opetus on parhainta järjestää omissa erityisluokissa. Erityisopetuksen tavoitteena on kohdata oppilaan tarpeet sekä tukea, opettaa ja osallistaa häntä omassa kouluympäristössään, tapahtuipa opetus sitten oppilaan lähikoulussa tai erityisopetuksen pienryhmässä.

LEIKKI ON MERKITYKSELLISTÄ TOIMINTAA LAPSILLE

Yli sata vuotta sitten psykologian ja kasvatustieteen pioneeri Granville Stanley Hall kirjoitti, että ihmiset eivät leiki vähemmän, koska heistä kasvaa aikuisia. He vanhene-

vat, koska he eivät enää leiki. (Goodreads, 2023.) Leikkiä pidetään erityisen tärkeänä lapsen kehitykselle: sen katsotaan hyödyttävän lasten kognitiivisia, motorisia, sosiaalisia, emotionaalisia ja kielellisiä osa-alueita. Leikkitaidot helpottavat myös toisten ihmisten asemaan asettumista ja empatiataitojen kehittymistä. Leikin sano-taankin olevan lapsen työtä, ja me aikuiset oletamme usein kaikkien lasten osaa-van leikkiä. Leikkihän on sitä, mitä lapset tekevät ja lasten yhteistä toimintaa. Sen avulla tutustutaan ja ystävystytään. Leikkitaidot mahdollistavat kaverisuhteet ja yhteisen toiminnan myös ilman yhteistä kieltä, ja leikki yhdistää lapsia eri kulttuureista ja sosiaaliluokista. Yhteinen leikki mahdollistaa tunteen osallisuudesta ja yhteenku-luvuudesta kouluympäristössään.

Leikkiä on tutkittu monin eri kysymyksenasetteluin, tieteennäkökulmin ja viitekehyksin. Osa tutkijoista pitää leikkiä lapsen sisäisenä kokemuksena, ja osa tarkastelee sitä kulttuurisesti. Leikki voidaan määritellä monella eri tavalla sen mukaan, millainen teoria leikin taustalta löytyy. Piaget'n (1962) kognitiivisen ja konstruktivistisen kehitysteorian mukaan leikki tyydyttää yksilön kognitiivisia, sosiaalisia ja emotionaalisia tarpeita. Vygotsky (1938/1978) näki leikin sosiaalisena tapahtumana, jonka teemat kuvastavat sosiokulttuurisia elementtejä. Ekologisen leikkiteorian (Bornstein, 2006; Bronfenbrenner, 1979) mukaan leikkiin vaikuttavat lapsen itsensä lisäksi ympäristön eri tekijät. Mielenkiintoisen lisän leikkiteorioihin tuo Pellegrini (2012), jonka mukaan lapsen leikin taustalla saattaa olla fylogeneettinen (lajien polveutumiseen liittyvä) merkitys. Muista tutkijoista poiketen Pellegrini puhuu myös rough-and-thumble-peuhuleikin

tärkeydestä lapsen sosiaalisen kehityksen ja aivojen sosiaalisten yhteyksien rakennusaineena. Nykyiset leikkiteoriat korostavat aiempaa enemmän leikin kehityksellisiä, sosiaalisia, emotionaalisia ja älyllisiä puolia.

Leikille on vaikeaa löytää kaiken kattavaa määritelmää, ja eri tutkijat ovatkin eri mieltä sen ulottuvuuksista. Lasten, jotka ovat autismikirjolla, leikin on nähty poikkeavan niin paljon tyypillisesti kehittyneiden lasten leikistä, että sitä on vaikeaa määritellä perinteisen leikkikäsitteen mukaan. Tässä tutkimuksessa leikki määritellään Garveyn (1979), Rubinin ja muiden (1983) sekä Smithin ja Vollstedtin (1985) leikimääritelmien yhtäläisyyksiä mukailleen. Tällöin leikkitalanteissa korostuvat a) leikin vapaaehtoisuus, jonka periaatteiden mukaisesti lapset saavat valita leikin ja leikkivälineet itse, b) tyydytyksen saaminen, joka ilmenee leikkiin sitoutumisena, motivaationa ja kontaktihakuisina kehon ilmeinä ja eleinä, c) leikin joustavuus, jonka mukaisesti itse leikki tai sen säännöt saattavat muuttua leikkitalanteen aikana esimerkiksi niin, että kirjan lukemisesta tuleekin vuorovaikutuksellinen yhteisleikki, ja d) se, että lapsi kiinnittää huomionsa itse leikkiprosessiin tuotoksen sijaan. Lisäksi leikissä asiat, esineet ja leikkiteot voivat esittää muuta kuin ovat todellisuudessa. Leikki voi olla myös kuvitteellista, jolloin lapsi voi leikkiä olevansa vaikkapa keijukainen tai supermies.

Tässä tutkimuksessa (Vermilä, 2023) leikki on toimintaa, joka voi tapahtua joko yksin tai yhdessä. Leikin pitää olla lapselle itselleen merkittävää, eli lapsi toimii ja leikkii omaksi ilokseen ja tyydytykseen eikä muiden takia. Leikin ei tarvitse olla pitkäkestoista, eikä lapsen tarvitse näyttää onnelliselta tai iloiselta

leikkiessään. Tässä tutkimuksessa toiminnan ei tule täyttää kaikkia aiempia ehtoja ollakseen leikkiä, mutta lapsen on saatava siitä aina tyydytystä, oltava siitä jotenkin innostunut ja motivoitunut ja keskittyttävä toimintaansa.

Usein ajatellaan, että lapset, jotka ovat autismikirjolla, eivät halua olla vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa, vaan he katoavat mielummin omaan maailmaansa. Tämän vuoksi myös sosiaalinen ja symbolinen leikki sekä iänmukaisiin odotuksiin vastaaminen on heille haastavaa. Nämä lapset tarvitsevat paljon aikuisen tukea yksin- tai yhteisleikin aloittamisessa ja leikissä pysymisessä.

Tällä hetkellä lasten, jotka ovat autismikirjolla, leikin tutkimus on keskittynyt pääosin leikissä ilmeneviin puutteisiin ja haasteisiin tai rajoittunut kehittämään ulkoapäin leikin korkeampia tasoja, muun muassa opettamaan symbolista leikkiä erilaisin väliintuloin eli interventioin. Lasten omista leikkitaidoista ja leikkikäyttäytymisestä puuttuu tutkimusta. Ilman selkeää ja tarkkaa käsitystä näiden lasten sisäisestä leikistä ja sen muodoista on vaikeaa huomioida lapsen leikkitarpeet leikin opetuksessa.

MITEN LEIKKI ILMENEE LAPSILLA, JOTKA OVAT AUTISMIKIRJOLLA?

Väitöskirjani (Vermilä, 2023) tavoitteena on tuoda lasten omaa ääntä esille selvittämällä, miten leikki ilmenee toiminta-alueittain opiskelevien 7–9-vuotiaiden lasten, jotka ovat autismikirjolla, luokassa. Tutkimuksessa selvitetään oppilaiden päivittäisellä leikkitunnilla tapahtuvaa toimintaa ja

leikkiä, jossa lapsi kuvataan toimijana ja leikin eteenpäin viejänä. Tutkimuksessa tarkastellaan lasten leikkitoimintoja, leikin ominaisuuksia ja leikkialoitteita. Lapsen leikkialoite voi olla sanallinen ilmaus tai ele, jolla lapsi ilmaisee jollain tavoin kiinnostustaan leluun, leikkiin tai vuorovaikutukseen. Tutkimuksessa selvitetään myös, kenen kanssa lapset leikkivät ja toimivat ja millaista vuorovaikutus heidän välillään oli.

Väitöstutkimuksessa tarkasteltiin lähemmin kolmen oppilaan leikkikäyttäytymistä ja vuorovaikutusta yhden kouluvuoden aikana. Lasten leikkitoimintaa on videokuvattu kuudesti lukuvuoden aikana. Videokuvauksista ilmeni, että kaikki lapset pitäytyivät samantyyppisissä tekemisissä kuvauksien ajan. He valitsivat toiminnakseen mieluiten kirjoja tai rakentelua; yksi oppilas askelsi edestakaisin jumppamatolla. Heidän leikkinsä ei edennyt kehitysvaiheesta toiseen, mutta se saattoi sisältää elementtejä useista eri leikkikategorioista. Vastavuoroinen vuorovaikutus ja lapsen lähikehityksen alueella toimiminen mahdollistivat lapselle pääsyn leikkiin.

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin lasten leikin muotoja sovelletun Coplanin ja Rubinin (1989) Preschool Play Behavior-mittarin kautta. Leikki jaoteltiin pidättävään käyttäytymiseen, yksinleikkiin, yhteisleikkiin, riehumis- ja peuhuleikkiin sekä motoriseen leikkiin.

Kaksi lapsista seurasi aktiivisesti muiden lasten leikkiä ja toimintaa. Kuitenkin vain toinen heistä pääsi, aikuisen vahvalla tuella, yhteiseen peliin mukaan. Yksinleikin väitetään olevan pääasiallisin leikkikäyttäytymisen muoto lapsilla, jotka ovat autismikirjolla. Tässä aineistossa vain yhdellä lapsista esiintyi yksinleikkiä. Motorista leikkiä oli vain tutkimuksen alus-

sa, eikä sitä tarjottu lapsille myöhemmin videoituilla leikkikerroilla. Peuhu- ja riehumisleikkiä, jota kutsutaan myös rough-and-thumble-leikiksi, ei esiintynyt ollenkaan.

LAPSET, JOTKA OVAT AUTISMIKIRJOLLA, HALUAVAT OLLA VUOROVAIKUTUKSESSA

Tämä väitöskirjatyo haastaa käsityksen siitä, että lapset, jotka ovat autismikirjolla, eivät haluaisi olla vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa vaan vetäytyisivät mieluummin omaan maailmaansa.

Kaikki tutkimukseen osallistuneet lapset halusivat olla vuorovaikutuksessa ja hakivat kontaktia. He istahtivat ja nojautuivat toisia kohti tai jäivät seuraamaan osavampien oppilaiden leikkiä. He käyttivät ääntelyn ja puheen lisäksi katseen suuntaamista, eleitä, ilmeitä ja koskettamista tullakseen ymmärretyiksi ja jakaakseen kiinnostuksen kohteensa toisen kanssa. Eleillä aloitettiin ja ylläpidettiin vuorovaikutusta. Onnistuneen vuorovaikutuksen hetket ja hyvä olo ilmenivät kaikkien lasten kohdalla yhteiseen toimintaan sitoutumiseen ja kehon kielen kautta: katseina, eleinä, ilmeinä, osoittamisena, nauramisena, kumartumisena toiminnan ylle, tarkkailuna sekä toiminnan matkimisena ja jäljittelyinä.

Tämä tutkimus osoittaa, että lasten, jotka ovat autismikirjolla, kanssa toimivat aikuiset eivät huomanneet riittävästi lasten aloitteita. Lapset tarvitsivat vahvaa aikuisen tukea vastavuoroinen vuorovaikutuksen ja leikkihetken onnistumisessa. Aikuisen rooli leikin ja vuorovaikutuksen mahdollistajana ja eteenpäin viejänä on merkittävä. Tässä tutkimuksessa lapset tekivät paljon aloitteita päästäkseen toisten leikkiin

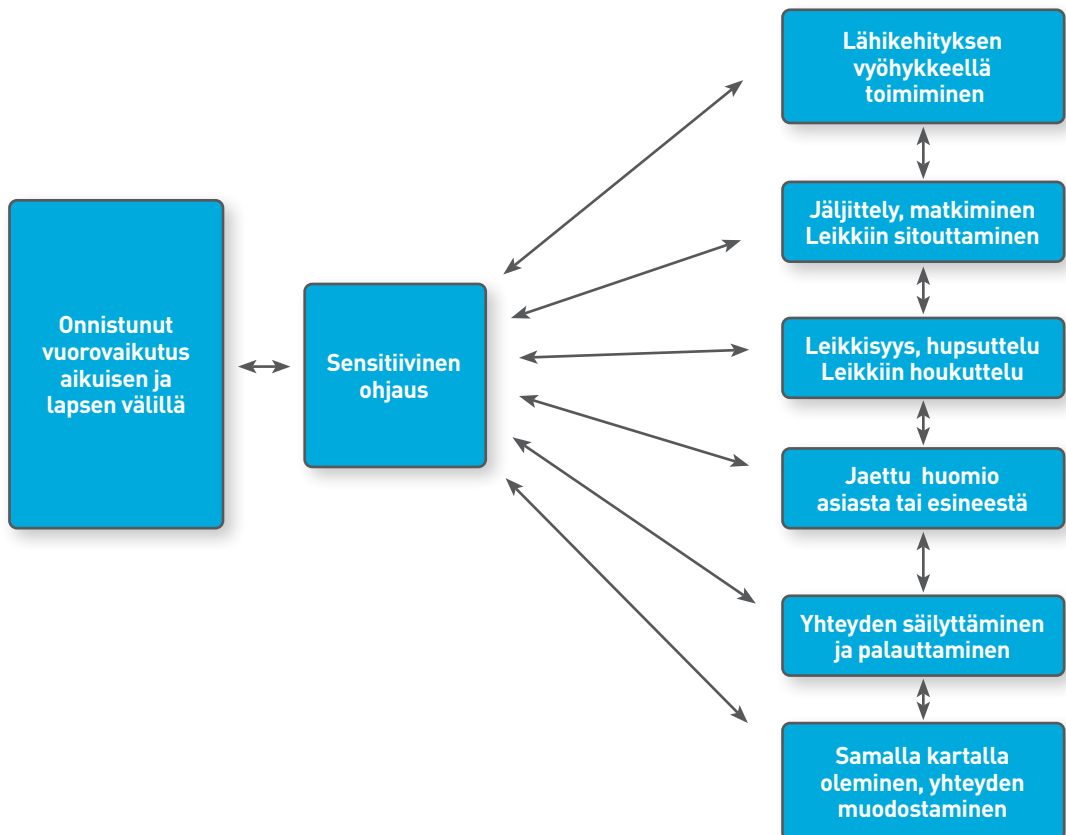
mukaan. Osa aloitteista oli verbaalisia ja osa eleitä. Tutkimukseen osallistuneet ohjaajat eivät kuitenkaan aina huomanneet niitä, tai he ohittivat ne, ja lapsen viesti jäi vastauksetta. Tutkimukseen osallistuneilla lapsilla esiintyi lisäksi oman toiminnan ohjaamisen ja tarkkaavaisuuden suuntaamisen ja ylläpitämisen vaikeutta yhteisessä toiminnassa. Aikuisen tulee olla jatkuvasti läsnä lapselle, sovittaa omaa toimintaansa lapsen tarpeita vastaavaksi ja seurata sensitiivisesti lapsen tarpeita.

ONNISTUNEEN LEIKKIVUOROVAIKUTUKSEN EDELLYTYKSET

Tutkimuksen tulosten perusteella olen luonut onnistuneen leikkivuorovaikutuksen mallin, jonka avulla aikuinen voi kehittää omaa toimintaansa vuorovaikutustilanteessa lapsen kanssa sekä ohjata ja pidentää leikkihetkeä lapsen ehdoilla.

Kuvio 1

Onnistuneen leikkivuorovaikutuksen malli (Vermilä, 2023)

Onnistuneessa leikkivuorovaikutuksessa aikuinen ohjaa lasta sensitiivisesti. Toiminta tapahtuu lapsen lähikehityksen vyöhykkeellä. Aikuinen sitouttaa lasta leikkiin jäljittelemällä tai matkimalla lapsen toimintaa. Aikuisen on myös houkuteltava lasta leikkiin. Houkuttelu tapahtuu leikkisyyden ja hupsuttelun avulla, jonka sanotaan usein puuttuvan lasten, jotka ovat autismikirjolla, leikistä. Tutkimukseen osallistuneet lapset nauttivat hassuttelusta ja lähtivät siihen mukaan. Aikuisen tulee huomata lapsen yritykset jakaa huomio asiaasta tai esineestä tai ohjata lasta huomamaan yhteinen huomion kohde. Aikuisen tulee säilyttää jatkuvasti yhteys lapseen ja yhteyden katketessa etsiä sitä aktiivisesti. Yhteyden palauttaminen ja muodostaminen onnistuu, kun lapsi ja aikuinen ”ovat samalla kartalla” ja jakavat yhteisen mielenkiinnon kohteen.

Yksi tutkimukseen osallistuneista lapsista osoitti sitoutuneisuutta toimintaan erityisesti motorisen leikin aikana. Motorista leikkiä lisäämällä olisi ollut mahdollista harjoituttaa myös peuhuleikkiä, joka voi alkaa vaikkapa kutittelusta ja hupsuttelusta. Rough-and-thumble peuhuleikki kielletään usein sen riehakkaan yleisilmeen vuoksi, mutta sen leikkiminen on tärkeää kaikille lapsille. Se toimii tärkeänä sosiaalisen aivolohkon rakennusaineena, minkä vuoksi sen salliminen ja harjoittelu olisi tärkeää myös lapsille, jotka ovat autismikirjolla ja joilla on haasteita juuri sosiaalisen kehityksen osa-alueilla. Jotta peuhuleikkiä voitaisiin lisätä, tulee aikuisten ymmärtää sen merkitys lapsen kehitykselle.

Tämän tutkimuksen tuloksena olen kehittänyt peuhuleikin ohjaamisen mallin, jonka avulla tätä leikkimuotoa voidaan lisätä ja harjoitella. Peuhuleikin ohjaamisessa

tulee huomioida lapsen tarpeet, ja aikuisen tulee ohjata omaa toimintaansa lapsen tarpeita vastaavaksi pedagogisen sensitiivisyyden avulla. Aikuinen toimii interpretatiivisen vuorovaikutuksen mallin mukaisesti, jossa hän ylitulkitssee, jäljittelee ja peilaa lapsen vuorovaikutusta ja motorista toimintaa (Kontu, 2021). Lisäksi aikuinen toimii onnistuneen leikkivuorovaikutuksen mallin mukaisesti (Vermilä, 2023) ja sitouttaa lasta vuorovaikutukseen ja leikkiin muokkaamalla ympäristöä ja omaa toimintaansa lapsen toimintaa vastaavaksi.

Tämän tutkimuksen mukaan aikuisilla ei ole riittävästi tietoa ja erityispedagogista osaamista pedagogisen sensitiivisyyden alueella ja leikin ohjaamisessa. He tarvitsevat lisää koulutusta lasten, jotka ovat autismikirjolla, leikin ohjaamisessa kyetäkseen tunnistamaan, huomioimaan ja vastaamaan lapsen vuorovaikutuksellisiin tarpeisiin.

Erilaiset leikki-interventiot lasten, jotka ovat autismikirjolla ja lasten, jotka opiskelevat yleisopetuksen opetussuunnitelman mukaan, kesken hyödyttäisivät kaikkia oppilaita. Lapset, jotka ovat autismikirjolla, saisivat vertaisiltaan mallia leikeistä ja peleistä, ja yleisopetuksen luokassa opiskelevat lapset oppisivat toimimaan kaikkien kanssa ja kohtaamaan erilaisuutta.

Kirjoittajatiedot:

Piret Vermilä, KT, toimii erityisopettajana Matinlahden koulussa Espoossa.

LÄHTEET

- Bornstein, M. H. (2006). On the significance of social relationships in the developmental of children's earliest symbolic play: An ecological perspective. In A. Göncü & S. Gaskins (Eds.), *Play and development* (pp. 101–129). Lawrence Erlbaum Associates.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard University Press.
- Coplan, R. J. & Rubin, K. H. (1989). Exploring and assessing nonsocial play in the preschool: The development and validation of the preschool play behavior scale. *Social Development*, 7(1), 72–91.
- Fuentes, J., Herväs, A., & Howlin, P. (2019). ESCAP practice guidance for autism: a summary of evidence-based recommendations for diagnosis and treatment. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 30(6), 961–984. <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01587-4>
- Garvey, C. (1979). *Play*. William Colling Sons & Co Ltd.
- Goodreads (2023). Stanley Hall Quotes [30.4.2023]. <https://www.goodreads.com/quotes/554824-people-don-t-quit-playing-because-they-grow-old-they-grow>
- Huggett, B. (2023). Autism research at the crossroads. The power struggle between researches, autistic self-advocates and parents is threatening progress across the field. *Spectrum/Autism Research News* (12.2.2023). <https://www.spectrumnews.org/features/deep-dive/autism-research-at-the-crossroads/>
- Kontu, E. (2021). Sensitiivinen vuorovaikutus ja kommunikaatiosuhteet. Julkaisematon käsikirjoitus. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Tampereen yliopisto.
- Milton, D. E. M. (2012). On the ontological status of autism: the 'double empathy problem'. *Disability & Society*, 27(6), 883–887. <https://doi.org/10.1080/09687599.2012.710008>
- Pellegrini, A. D. (2012). Play. In V. S. Ramachandan (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (pp. 126–131, 2nd Edition). Academic Press. <http://www.sciencedirect.com.libproxy.helsinki.fi/science/article/pii/B9780123750006002810>
- Piaget, J. (1962). *Play, dreams and imitation in childhood*. W.W. Norton & Company.
- Rubin, K. H., Fein, G. G., & Vandenberg, B. (1983). Play. In E. M. Hetherington & P. H. Mussen (Eds.), *Handbook of Child Psychology*, IV (pp. 693–774). John Wiley & Sons.
- Smith, P. K. & Vollstedt, R. (1985). On defining play: An empirical study of the relationship between play and various play criteria. *Child Development*, 56, 1042–1050.
- Vermitä, P. (2023). Leikin ja vuorovaikutuksen muotoja lapsilla, joilla on autismikirjo tapaustutkimus. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/354142/vermil%c3%a4_piret_v%c3%a4it%c3%b6skirja_2023.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Vygotsky, L. S. (1938/1978). The role of play in development. In M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, & E. Souberman (Eds.), *Mind in society: The development of higher psychological processes* (pp. 92–104). Harvard University Press.